

SEBAHODNOTENIE A HODNOTOVÉ PREFERENCIE ŠTUDENTOV STREDNÝCH ŠKÔL

Katarína Baňasová¹, Jaroslava Virgalová²

¹Ústav aplikovanej psychológie FSVaZ UKF Nitra

²Katedra psychologických vied FSVaZ UKF Nitra

kbanasova@ukf.sk

Abstrakt: Hlavným cieľom predkladanej štúdie bolo analyzovať vzájomný vzťah hodnôt a sebahodnotenia u stredoškolských študentov. Sekundárnym cieľom bolo tiež overiť zistené výsledky komparačnou analýzou. Výskumnú vzorku tvorilo 108 študentov, 64 dievčat a 44 chlapcov, vo veku od 15 do 20 rokov. Na meranie hodnotových typov sme použili Schwartzovu škálu PVQ -RR. Sebahodnotenie sme zisťovali pomocou Rosenbergovej škály sebahodnotenia. Výsledky nášho výskumu poukázali na štatisticky slabé pozitívne významné vzťahy medzi sebahodnotením a hodnotami sebaurčenie – myslenie, moc – dominancia, pokora, univerzalizmus – príroda a univerzalizmus – záujem. Pri hodnotách hedonizmus, konformita – interpersonálna, moc – materiálna a benevolencia – starostlivosť sme zistili štatisticky významné slabé negatívne vzťahy so sebahodnotením. Rozdiely medzi študentmi s nižšou a vyššou úrovňou sebahodnotenia sa zistili v preferovaných hodnotách sebaurčenie-myslenie a moc-dominancia, zároveň by tieto hodnoty mohli bližšie objasňovať teóriu sebahodnotenia.

Kľúčové slová: sebahodnotenie, Schwartzova teória hodnôt, stredoškolskí študenti

1 ÚVOD

Počas adolescencie dochádza k odpútavaniu sa od primárnych vzťahových osôb (najčastejšie rodičov). Adolescenti tak vo veľkej miere finalizujú dôležitú vývinovú úlohu - formovanie self-konceptu, ktorého súčasťou je aj sebaobraz, sebahodnota a vlastná identita (Kusý, 2017). Sebahodnotenie teda v tomto období zohráva pre mladého človeka veľmi dôležitú úlohu (Minev, Petrova, Mineva, Petkova, & Strebkova, 2018).

Obdobie adolescencie je taktiež citlivým pre vytváranie si vzťahu k hodnotám. Rôzne štúdie (Lönnqvist a kol., 2009; Feather, 1998; Deniz, Dilmaç, & Hamarta, 2016) ukázali prepojenie medzi sledovanými konceptami. Naším predpokladom je, že preferencia určitých typov hodnôt mladého človeka vypovedá nielen o jeho charaktere, ale taktiež aj o sebahodnotení.

Hlavným cieľom predkladanej štúdie je analyzovať vzťah hodnôt a sebahodnotenia u stredoškolských študentov. Sekundárnym cieľom je overiť zistené výsledky komparačnou analýzou a porovnať preferenciu hodnôt adolescentov s vyššou a nižšou úrovňou sebahodnotenia. V našom prípade sme sa zamerali na zmodernizovanú Schwartzovu teóriu základných ľudských hodnôt (2012), ktorá podrobne definuje 19 kroskultúrne platných hodnôt, a ktorú si nižšie predstavíme.

1.1 Sebahodnotenie adolescentov

Pojem sebahodnotenie (self esteem) po prvýkrát definoval americký psychológ Wiliam James vo svojej knihe „Principles of Psychology“, ktorá je mnohými odborníkmi považovaná za prvú americkú učebnicu psychológie. James sebahodnotenie definoval ako určitý sebaobraz, vďaka

ktorému oceňujeme alebo neoceňujeme to čím sme, čo robíme a aké výsledky dosahujeme (James, 1890). Úroveň sebahodnotenia na začiatku dospelosti u väčšiny mladých ľudí prudko klesá a až okolo 15-16 roku začína znova stúpať. Podľa Vágnerovej (2000) sú výkyvy v sebahodnotení a emočná nestabilita pre toto obdobie charakteristické.

V tomto veku má jednotlivec tendenciu posudzovať sa predovšetkým podľa reakcií druhých ľudí. Kritický pohľad na seba samého je na jednej strane nevyhnutnou podmienkou ujasnenia si vlastných osobnostných charakteristík, no na strane druhej je príčinou rôznych osobnostných kríz a dôvodom neustáleho utvrdzovania sa o svojej hodnote. (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Ak mladý človek hodnotí svoju identitu pozitívne, je viac než dosť pravdepodobné, že bude takýto človek úspešnejší v sociálnych vzťahoch a interakciách, komunikácii, bude sa správať úprimne a nezávisle. Naopak adolescenti s nízkym sebahodnotením často čelia mnohým rizikám, ktoré súvisia s vytváraním negatívnejších vzťahov a zažívaním negatívnych emócií. V našej štúdii budeme skúmať globálne sebahodnotenie, ktoré predstavuje vzťah, ktorý má človek k sebe samému (Brown, Dutton, & Cook, 2001). V tomto ohľade sa sebahodnotenie považuje za výrazný potenciál v živote adolescentov (Çakar & Karatas, 2017), ktorý vnímame úzko prepojený s hodnotovou štruktúrou mladých ľudí, o ktorej sa zmienime v nasledujúcej kapitole.

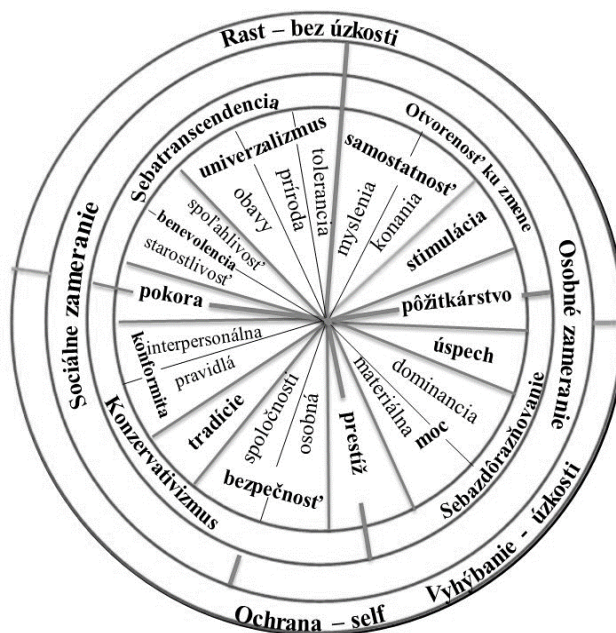
1.2 Schwartzova teória základných ľudských hodnôt

V psychológii vnímame hodnoty ako naučené konštrukcie, ktoré si jednotlivec osvojuje od svojich rodičov, učiteľov, rovesníkov a spoločnosti, a ktoré ovplyvňujú to, ako človek koná a stanovuje si vlastné ciele. Pre človeka je teda hodnotou všetko to, čo vedie k uspokojovaniu jeho potrieb a čo prispieva k jeho psychickej pohode (Fontana, 2003). Hodnoty môžu slúžiť aj ako motivátory alebo naopak bariéry v procese dosahovania cieľov (Romanová, Sollár, & Turzáková, 2016).

Jednotlivé motivačné typy hodnôt v Schwartzovej teórii (2012) sa zoskupujú do štyroch vyšších celkov, ktoré vyjadrujú protikladné póly dvoch dimenzií. Prvá dimenzia znázorňuje vzťah medzi „otvorenosťou voči zmene“ a „konzervativizmom“. Protikladné póly druhej dimenzie sú „sebazdôrazňovanie“ a „sebatranscendenciu“ (Davidov, Schmidt, & Schwartz, 2008). Z hľadiska vzťahov, hodnoty, ktoré sú v rámci kruhového modelu vedľa seba, medzi sebou korelujú kladne a protihľadné hodnoty korelujú záporne. Čím bližšie sú hodnotové typy v modeli, tým viac sa zhodujú aj ich motivačné ciele (Schusterová, 2008). Pre lepšiu názornosť uvádzame kruhový model hodnôt (Obr. 1).

V súčasnosti sa stretávame s novou teóriou, ktorú rozpracoval Schwartz (2012), v ktorej je pôvodných desať hodnôt rozšírených na devätnásť. Každá z nich opisuje základný motivačný cieľ: (1) Samostatnosť myslenia - sloboda vytvárania vlastných myšlienok; (2) Samostatnosť konania - sloboda určovania vlastného správania; (3) Stimulácia - vzrušenie, zmena; (4) Pôžitkárstvo - potešenie, zmyslové uspokojenie; (5) Úspech - úspech podľa spoločenských noriem, (6) Moc - dominancia - moc nad ostatnými ľuďmi; (7) Moc - materiálna - moc prostredníctvom kontroly materiálnych a sociálnych zdrojov; (8) Prestíž - udržanie si svojho imidžu a vyhýbanie sa poníženiu; (9) Bezpečnosť - osobná bezpečnosť v bezprostrednom okolí; (10) Bezpečnosť - spoločenská - bezpečnosť a stabilita v širšej spoločnosti; (11) Tradície - zachovávanie kultúrnych, rodinných a náboženských tradícií, (12) Konformita - interpersonálna vyhýbanie sa rozrušeniu a poškodeniu druhých; (13) Konformita v pravidlách - zachovávanie pravidiel, zákonov a povinností; (14) Pokora - prijatie toho, čo je k dispozícii bez nárokov na niečo viac; (15) Univerzalizmus - príroda - zachovanie prírodného prostredia; (16) Univerzalizmus - obavy - potreba rovnosti, spravodlivosti a ochrany ľudí; (17) Univerzalizmus - tolerancia akceptácia a pochopenie pre odlišných ľudí; (18) Benevolencia - spohľivosť - byť spohľivým členom v skupine; (19) Benevolencia - starostlivosť - starostlivosť o potreby členov skupiny (Obr.1).

V rámci kruhového modelu prvý vonkajší kruh je rozdelený na dve polovice, z toho jednu tvoria hodnoty zamerané na rast bez úzkosti a druhú polovicu tvoria hodnoty vyhýbajúce sa úzkosti. V druhom kruhu sú hodnoty rozdelené podľa toho, či sú zamerané na seba, a tie, ktoré sú zamerané na druhých (Schwartz, 2012; Obr.1).



Obr.1: Cirkumplexný model vzťahov medzi hodnotovými motivačnými preferenciami (Schwartz, 2012)

1.3 Hodnotová preferencia v súvislosti so sebahodnotením

Lönnqvist a kol. (2009) sa vo svojom výskume zaoberali vzťahmi Schwartzových desiatich základných typov hodnôt a sebahodnotením jednotlivcov. Vzťah medzi sebahodnotením a hodnotami sledovali u stredoškolských študentov a dospelých účastníkov z piatich rozdielnych krajín. Zistil sa pozitívny vzťah medzi sebahodnotením a hodnotami sebaurčenie, stimulácia a úspech. Naopak negatívny vzťah so sebahodnotením zistili pri hodnotách univerzalizmus a beneficencia. Pri ostatných hodnotových typoch nezistili žiadne štatisticky významné vzťahy. Deniz, Dilmaç a Hamarta (2016) taktiež skúmali vplyv hodnotových typov na sebahodnotenie. Výsledky výskumu naznačili, že preferencia jednotlivých typov hodnôt predikuje úroveň sebahodnotením a mieru sociálnej podpory. Zistili, že hodnoty, úspech, moc a bezpečie sú významným prediktorom miery sebahodnotením jednotlivcov. Na základe výsledkov svojho ďalšieho výskumu dodávajú, že hodnotu univerzalizmus môžeme považovať za najvýznamnejší prediktor úrovne sebahodnotením. Výsledky výskumu Feathera (1998) zas ukazujú, že globálne sebahodnotenie pozitívne koreluje s hodnotami týkajúcimi sa úspechu, spôsobilosti, vyspelosti a sebaurčenia.

Naše predpoklady vychádzajú zo zmienených empirických poznatkov. Na základe princípu komplementarity v cirkumplexnej štruktúre skúmaných hodnôt (Obr.1) predpokladáme pozitívne vzťahy so sebahodnotením v kvadrantoch Sebazdržania, Otvorenosti ku zmene a Sebatranscencie a negatívne vzťahy v prípade kvadrantu Konzervativizmu. Budeme zisťovať

vzťah medzi sebahodnotením a preferenciou hodnôt, a tiež rozdiel v miere preferencie jednotlivých hodnôt medzi študentmi s nižšou a vyššou úrovňou sebahodnotenia, pričom budeme analogicky predpokladať, že mladí ľudia s vyššou úrovňou sebahodnotenia budú preferovať vo vyššej miere hodnoty Sebazdôrazňovania, Otvorenosti ku zmene a Sebatranscendencie. V prípade adolescentov s nižším sebahodnotením očakávame vyššiu preferenciu hodnôt Konzervativizmu.

2 METÓDY

2.1 Výskumný súbor

Výskumný súbor tvorili študenti štvrtého a piateho ročníka strednej odbornej školy agymnázia, pričom išlo o príležitostný výber. Štúdie sa zúčastnilo 108 respondentov (64 žien a 44 mužov) vo veku od 15 do 20 rokov. Respondenti sa teda nachádzali v období neskoršej adolescencie (Vágnerová, 2005). Predpokladáme, že práve vtedy už by mohla byť hodnotová štruktúra respondentov a ich sebahodnotenie viac stabilizované.

2.2 Meracie nástroje

Dotazník Portrait Value Questionnaire (PVQ – RR, Schwartz, 2012) je jeden z najpopulárnejších nástrojov na meranie hodnotových typov. Pôvodnú verziu dotazníka Schwartz revidoval a rozšíril. Dotazník sa skladá z 57 položiek a meria 19 individuálnych hodnôt (Obr. 1). Každá položka predstavuje verbálny opis určitého človeka, jeho ciele, prania, aspirácie, ktoré implicitne smerujú k významu určitej hodnoty. Úlohou respondenta je určiť na 6 – bodovej Likertovej škále ako veľmi sa na nich táto osoba podobá (Schwartz, 2012).

Rosenbergova škála sebahodnotenia (Rosenberg Self-Esteem scale; Rosenberg, 1965) je v súčasnosti najpoužívanejšia škála na meranie globálneho sebahodnotenia (globálne sebahodnotenie vyjadruje pozitívny alebo negatívny postoj k sebe samému ako celku). Pôvodná výskumná vzorka, pre ktorú bol dotazník vytvorený, pozostávala z cca. 5000 študentov stredných škôl z 10 náhodne vybraných škôl v New Yorku. Dotazník pozostáva z 10 položiek, a úlohou respondenta bolo vyjadriť súhlas alebo nesúhlas k danému výroku na 4 – bodovej Likertovej škále. Dotazník má tzv. „cut off“ skóre, to znamená, že dokáže rozlíšiť respondentov s nižšou a vyššou úrovňou sebahodnotenia, čo nám umožnilo porovnávať dve skupiny respondentov.

2.3 Metódy analýzy dát

Dáta sme spracovali štatistickým programom IBM SPSS Statistics 21. Na overenie našich hypotéz sme zvolili bivariačnú vzťahovú analýzu. Vzhľadom na normálny tvar distribúcie hodnôt dát sme použili Pearsonov koeficient súčínovej korelácie. V ďalšej časti sme sa venovali porovnávaniu jednotlivcov s vyšším a nižším sebahodnotením a ich hodnotovej orientácii. Na zisťovanie rozdielov sme použili Studentov t – test pre dva nezávislé výbery, nakoľko naše dáta v pozorovaných skupinách zodpovedali normálnemu rozoženi. Na hodnotenie efektu rozdielu v porovnávaných skupinách uvádzame ukazovateľ vecnej významnosti – Cohenovo d. Pri voľbe štatistických testov a vyhodnocovaní výsledkov sme vychádzali z odporúčaní, ktoré uvádzajú Sollár a Ritomský (2002).

3 VÝSLEDKY

Výsledky uvádzame v nasledujúcich tabuľkách, ktoré popisujú vzťah jednotlivých typov hodnôt so sebahodnotením (Tab.1) a rozdiely v úrovni jednotlivých hodnôt medzi respondentmi s vyšším a nižším sebahodnotením (Tab. 2) .

Tab 1 Vzťah jednotlivých hodnôt a sebahodnotenia adolescentov (n = 108)

Hodnoty	Sebahodnotenie	
	r	p
Sebaurčenie-myslenie	0,264	0,006
Sebaurčenie-správanie	0,026	0,790
Stimulácia	0,015	0,876
Hedonizmus	-0,210	0,029
Úspech	-0,036	0,715
Moc-dominancia	0,225	0,019
Moc-materiálna	-0,372	<0,001
Prestíž	-0,054	0,580
Bezpenosť-osobné	-0,078	0,425
Bezpečnosť-spoločenská	-0,023	0,813
Tradícia	0,041	0,677
Konformita - pravidlá	0,089	0,362
Konformita-interpersonálna	-0,224	0,020
Pokora	0,212	0,028
Univerzalizmus - príroda	0,223	0,020
Univerzalizmus -záujem	0,267	0,005
Univerzalizmus -tolerancia	0,125	0,198
Benevolencia -starostlivosť	-0,221	0,021
Benevolencia -spol'ahlivosť	-0,079	0,416

*Legenda: n – počet participantov, r – Pearsonov korelačný koeficient,
p – štatistická významnosť*

Analýza vzťahov hodnôt sebaurčenia a hodnôt kvadrantu Otvorenosť ku zmene ukázala, že sa naše predpoklady potvrdili iba v prípade slabého pozitívneho vzťahu - hodnoty sebaurčenie-myslenie vo vzťahu k sebahodnoteniu ($r = 0,264$; $p = 0,006$). U hodnôt osobného zamerania sme významný negatívny vzťah so sebahodnotením zistili v prípade hedonizmu ($r = -0,210$; $p = 0,029$) a hodnoty moc-materiálna ($r = -0,372$; $p < 0,001$). Slabý pozitívny vzťah sa potvrdil s hodnotou moc-dominancia ($r = 0,225$; $p = 0,019$).

Naše očakávania negatívnych vzťahov sebahodnotenia s hodnotami kvadrantu Konzervativizmu sa potvrdili iba v prípade hodnoty konformita-interpersonálna, kde bol zistený slabý negatívny vzťah ($r = -0,224$; $p = 0,020$). Ostatné sledované hodnoty z kvadrantu Konzervativizmus neboli vo vzťahu k sebahodnoteniu štatisticky významné.

V prípade kvadrantu Sebatranscendencie sa naše predpoklady potvrdili, až na predpokladaný vzťah sebahodnotenia s hodnotou benevolencia-spol'ahlivosť. Významný vzťah sme v tomto prípade nezistili. V prípade vzťahu hodnoty benevolencia-starostlivosť a sebahodnotenia sme zistili negatívny slabý vzťah ($r = -0,221$; $p = 0,021$). Ostatné vzťahy boli tak, ako sme predpokladali, štatisticky významné a pozitívne. Tesnosť vzťahov bola slabá ($r = 0,125 - 0,267$; $p < 0,05$).

Tab2 Rozdiel v hodnotách adolescentov s vyšším a nižším sebahodnotením

Hodnoty	Nižšie sebahodnotenie (n =45)		Vyššie sebahodnotenie (n =63)		t	df	p	d
	M ₁	SD ₁	M ₂	SD ₂				
Sebaurčenie-myslenie	-0,09	0,69	,38	0,76	-3,309	106	0,001	- 0,582
Sebaurčenie-správanie	0,44	0,68	,68	0,66	-1,837	106	0,069	-0,194
Stimulácia	-0,07	0,67	,18	0,97	-1,563	106	0,121	-0,152
Hedonizmus	0,64	0,91	,46	0,96	0,993	106	0,322	0,192
Úspech	0,24	0,61	,27	0,64	-0,224	106	0,823	-0,043
Moc-dominancia	-1,72	1,01	-1,14	1,11	-2,733	106	0,007	-0,388
Moc-majetok	-1,45	0,89	-1,73	1,19	1,405	105,6	0,163	0,195
Prestíž	0,06	0,93	,172	0,77	-0,669	106	0,505	-0,129
Bezpenosť-osobné	0,17	0,49	-,05	0,84	1,731	102,8	0,086	0,198
Bezpečnosť-spoločenská	0,32	0,74	,12	0,73	1,268	106	0,208	0,194
Tradícia	-0,12	0,61	-,22	0,85	0,965	106	0,337	0,187
Konformita - pravidlá	-0,94	1,02	-1,17	1,1	0,615	106	0,540	0,119
Konformita-interpersonálna	0,14	0,91	-,26	0,98	1,836	106	0,069	0,194
Pokora	-0,14	1,02	-,13	0,83	-0,048	106	0,962	-0,009
Univerzalizmus - príroda	-0,47	0,92	-,42	1,1	-0,281	106	0,780	-0,054
Univerzalizmus -záujem	0,57	0,62	0,73	0,69	-1,184	106	0,239	-0,230
Univerzalizmus -tolerancia	0,33	0,61	0,32	0,83	0,095	106	0,925	0,018
Benevolencia -starostlivosť	0,97	0,70	0,81	0,48	1,376	72,49	0,173	0,236
Benevolencia -spolahlivosť	1,08	0,69	0,99	0,53	0,705	79,31	0,483	0,158

Legenda: n – počet probantov, M – priemer, SD – štandardná odchýlka, t – Studentov t – test, df – stupne voľnosti, p – štatistická významnosť

V prípade sledovaných rozdielov medzi skupinou respondentov s nižšou a vyššou úrovňou sebahodnotenia sa naše predpoklady potvrdili iba pri dvoch z devätnástoch sledovaných hodnôt. A to v prípade rozdielu v hodnote z kvadrantu Otvorenosť ku zmene: sebaurčenie-myslenie. Tak, ako sme predpokladali adolescenti s vyšším sebahodnotením vykazujú vyššiu úroveň hodnoty sebaurčenie-myslenie (M = 0,38; SD = 0,76) než adolescenti s nižšou úrovňou sebahodnotenia (M = -0,0; SD = 0,69). Miera efektu rozdielu je stredne silná (d = -0,582).

Druhým potvrdeným rozdielom je rozdiel medzi sledovanými skupinami v prípade hodnoty z kvadrantu Sebaurčenie, a to v úrovni hodnoty moc-dominancia. Adolescenti s vyšším sebahodnotením vykazujú vyššiu úroveň hodnoty moc-dominancia (M = -1,14, SD = 1,11) než adolescenti, ktorí majú nižšie sebahodnotenie (M = -1,72, SD = 1,01). Vecná významnosť rozdielu je v tomto prípade malá.

Iné rozdiely medzi respondentmi s vyšším a nižším sebahodnotením sme nepotvrdili a miera efektu rozdielov sa pohybuje v rozmedzí od zanedbateľnej po malú d = |0,018-236|.

4 DISKUSIA

Cieľom štúdie bolo identifikovať vzťahy medzi sebahodnotením a 19 hodnotami revidovanej Schwartzovej teórie základných ľudských hodnôt (Schwartz, 2012). Komparačná časť našej štúdie sa venovala rozdielom medzi stredoškolskými študentmi s vyššou a nižšou úrovňou sebahodnotenia v rámci jednotlivých hodnôt. Výsledky diskutujeme v poradí, v akom ich uvádzame v Tabuľke 1 a Tabuľke 2 v kapitole Výsledky.

4.1 Vzťah medzi hodnotami kvadrantu Otvorenosti ku zmene a sebahodnotením

Hodnoty sebaurčenia sú podľa Schwarta (2012) a Deniza, Dimaça a Hamarta (2016) významné zdroje sebahodnotenia jednotlivca. Podľa týchto autorov hodnoty sebaurčenia taktiež stimulujú vývoj sebahodnotenia. Štatisticky pozitívny významný vzťah so sebahodnotením sa potvrdil len pri hodnote sebaurčenie- myslenie. Sloboda vytvárania vlastných myšlienok by mohla byť určitým ukazovateľom miery sebahodnotenia, pričom sloboda konania, ako je definovaná hodnota sebaurčenie-konanie, takýmto ukazovateľom byť nemusí. Kognitívne procesy častokrát zahŕňajú aj skryté myšlienky, ktoré s konaním, ktoré je prejavované navonok nemusia korešpondovať, čo popisuje aj teória kognitívnej disonancie (Festinger, 1957). Sebahodnotenie sa môže prejavovať navonok, avšak jeho základ predstavujú primárne vnútorné procesy – vzťah k sebe samému, pocit vlastnej hodnoty a hodnotenie samého seba (Brown, Dutton, & Cook, 2001).

Hodnota sebaurčenie – konanie je bližšie umiestená k hodnote stimulácia (Obr. 1), pri ktorej sa v našom výskume taktiež neprejavil žiaden vzťah so sebahodnotením. Naše výsledky sú v súlade s výskumami Šramovej, Džupiny a Juráškovej (2013) a Yildiza Dimaça a Deniza (2013), ktorým sa pri zisťovaní vzťahu medzi sebahodnotením a hodnotami u adolescentov, neprejavil žiaden vzťah hodnoty stimulácie a sebahodnotenia.

Štatisticky významný, aj keď slabý negatívny vzťah sme zistili medzi sebahodnotením a hodnotou hedonizmus. Podobný výsledok predkladajú Dziwota a kol. (2016), ktorých štúdia odhalila, že ľudia s nízkym sebahodnotením priradujú väčší význam hodnotám ako je hedonizmus. Ľudia s nízkym sebahodnotením častejšie prežívajú negatívne emócie, ako je sklamanie a pocity nešťastia, keďže sebahodnotenie obsahuje aj pocitovú zložku (Brown, Dutton, & Cook, 2001). Takýto ľudia môžu tak väčší význam prikladať hodnote hedonizmu, ktorá súvisí s potrebou prežívať potešenie a pozitívne pocity (Schwartz, 2012).

4.2 Vzťah medzi hodnotami kvadrantu Sebazdôrazňovania a sebahodnotením

Vzťahu medzi sebahodnotením a hodnotou úspech sa venovalo veľké množstvo výskumov, avšak dosiahnuté výsledky sú variabilné a nekonzistentné (Bahrami & Bahrami, 2015). V našom prípade sme nezaznamenali štatisticky významný vzťah s touto hodnotou.

Aj keď sa pri oboch hodnotách moci prejavil signifikantný vzťah, pozitívny vzťah so sebahodnotením sa nám však potvrdil len pri hodnote moc – dominancia. K rovnakým výsledkom dospeli aj Wojciszke a Struzynska – Kujalowicz (2017), ktorých výskum taktiež preukázal pozitívnu koreláciu medzi sebahodnotením a hodnotou moc – dominancia a taktiež aj s inými súvisiacimi vlastnosťami, ako je extravergia a líderstvo. Autori dodávajú, že schopnosť mať kontrolu nad ostatnými by sme len ťažko hľadali u ľudí s nízkym sebahodnotením, nakoľko mať moc nad inými ľuďmi si vyžaduje vieru vo vlastné schopnosti. Woolfe (2018) tvrdí, že ak človek uprednostňuje hodnotu moc – majetok z dôvodu zvýšenia si vlastného sebahodnotenia, môže v živote robiť rozhodnutia, ktoré nie sú v súlade s jeho vášňami, snami a cieľmi. Takíto ľudia často zotrávajú v kariére, pretože im poskytuje materiálne zabezpečenie, aj napriek tomu, že svoju prácu považujú za nudnú a neinšpirujúcu. Moc nad majetkom alebo inými zdrojmi bohatstva ešte nemusí nezaručovať vyššiu úroveň sebahodnotenia. V prípade hodnoty - prestíž sa viacerí autori zmieňujú

o skutočnosti, že medzi sebahodnotením a hodnotou prestíž existuje súvislosť (Dziwota a kol., 2016), naše výsledky vzťah nepotvrdili. Ak by sme skúmali však inú zložku sebahodnotenia napr. sebahodnotenie súvisiace s pocitom vlastnej hodnoty (Brown, Dutton, & Cook, 2001), možno by sme súvislosť zistili.

4.3 Vzťah medzi hodnotami kvadrantu Konzervativizmu a sebahodnotením

Predpokladali sme významný negatívny vzťah medzi sebahodnotením a hodnotami bezpečie – osobné a bezpečie – spoločenské. Štatisticky významný vzťah sme však nepotvrdili. Naše výsledky sú v súlade s výsledkami Shashavari (2012) a Yildiz, Dilmaç, & Deniz (2013). Taktiež sme nepotvrdili významný vzťah medzi sebahodnotením a hodnotou tradícia. Výsledky výskumov od Yildiza, Dilmaça a Deniza (2013) a Beckera a kol. (2014) taktiež hovoria o veľmi malom alebo žiadnom vzťahu medzi hodnotou tradícia a sebahodnotením jednotlivca.

Predpokladali sme štatisticky významný negatívny vzťah medzi sebahodnotením a hodnotami konformita – pravidlá a konformita – interpersonálna. Štatisticky významný negatívny vzťah sa nám však potvrdil len pri hodnote konformita – interpersonálna. K rovnakým výsledkom dospeli aj Dziwota a kol. (2016). Práve hodnota konformita – interpersonálna súvisí s túžbou ľudí získať alebo udržať si miesto v sociálnej skupine. Interpersonálna konformita je práve zvlášť dôležitá u ľudí s nízkym sebahodnotením, nakoľko im pomáha získať uznanie v sociálnej skupine a ako keby môže „zastierať“ mieru nízkeho sebahodnotenia.

4.4 Vzťah medzi hodnotami kvadrantu Sebatranscendencie a sebahodnotením

Naše zistenia, že pokora pozitívne súvisí so sebahodnotením potvrdzujú aj výskumy Davisa a kol., (2012) a Owensa, Johnsona a Mithella (2013), ktorí nehovoria len o pozitívnom vzťahu pokory so sebahodnotením, ale taktiež zistili, že pokora je spojená so schopnosťou vytvárať si silnejšie sociálne väzby a rozvíjať vlastné kvality.

Deniz, Dilmaç a Hamarta (2016) konštatujú, že najdôležitejšie hodnoty, ktoré predpovedajú sebahodnotenie jednotlivca sú hodnoty univerzalizmu. Štatisticky významný pozitívny vzťah so sebahodnotením sa potvrdil pri hodnotách univerzalizmus – príroda, univerzalizmus – záujem. Deniz, Dilmaç a Hamarta (2016) ďalej dodávajú, že čím viac si človek uvedomuje svoje univerzálne hodnoty, tým viac sa úroveň jeho sebahodnotenia zvyšuje.

V prípade hodnoty benevolencia – starostlivosť sa prejavil štatisticky významný negatívny vzťah so sebahodnotením, čo nebolo v našom prípade očakávané. Môžeme sa zamyslieť nad podobným vysvetlením ako v prípade hodnoty konformita - interpersonálna, kde sme taktiež zistili negatívny vzťah so sebahodnotením. A teda, že záujem o druhých blaho môže byť zásterkou nižšej miery sebavedomia, príp. potreby overovania si vlastnej hodnoty prostredníctvom významných druhých, čo je v adolescentnom veku bežné (Langmeier & Krejčířová, 2006).

4.5 Rozdiely v hodnotovej preferencii adolescentov s nižším a vyšším sebahodnotením

Štatisticky významné rozdiely medzi skupinami s nižším a vyšším sebahodnotením sme preukázali len pri hodnotách z kvadrantov, ktoré prislúchajú osobnému zameraniu (Obr. 1), a to pri hodnotách sebaurčenie – myslenie a moc – dominancia. Hodnotu sebaurčenie – myslenie preferovali jednotlivci s vyšším sebahodnotením. Zaznamenali sme stredný efekt rozdielu (Tabuľka 2). Podľa Schwartz (2012) sa hodnoty sebaurčenia výrazne zameriavajú na sebahodnotenie človeka a stimulujú jeho vývoj. Hodnotu moc – dominancia preferovali jednotlivci s vyšším sebahodnotením, vecná významnosť bola však malá.

V oboch prípadoch sme zaznamenali so sebahodnotením pozitívne, aj keď slabé vzťahy (Tabuľka 1), čo len potvrdzuje dosiahnuté výsledky v rámci komparačnej časti štúdie. Vieme tak priblížiť, ktoré z hodnôt, ktoré sa vo vzťahu k sebahodnoteniu ukázali ako slabé potvrdili svoju dôležitosť aj

v komparačnej časti štúdie. Ostatné hodnoty sa v skupinách s vyššou a nižšou úrovňou hodnotenia významne nelíšili, vecná významnosť sa pochybovala na zanedbateľnej alebo nízkej úrovni.

4.6 Limity štúdie a odporúčania pre ďalší výskum

Za jeden z limitov výskumu považujeme aj to, že náš výskumný súbor pozostával len zo študentov dvoch stredných škôl. Preto neodporúčame výsledky generalizovať. Taktiež si uvedomujeme, že náš výskumný súbor mohli tvoriť aj jednotlivci, ktorí odpovedali na otázky v dotazníku bez zamyslenia alebo sa chceli ukázať v lepšom svetle, čo mohlo skresliť naše zistenia.

Námetom pre ďalší výskum by mohlo byť aj použitie inej metódy na meranie úrovne sebahodnotenia napr. Cooper Smithov dotazník (Coopersmith, 1967), ktorý skúma rôzne typy sebahodnotenia, a tak poznatky rozšíriť, nakoľko doterajšie výskumy poukazujú na rozporuplné zistenia a korelačná časť našej štúdie poukázala iba na slabé vzťahy medzi globálnym sebahodnotením a hodnotami, ktoré by pri špecifických typoch sebahodnotenia mohli byť iné.

5 ZÁVER

Výsledky nášho výskumu poukázali na štatisticky slabé významné pozitívne vzťahy medzi sebahodnotením a hodnotami sebaurčenie – myslenie, moc – dominancia, pokora, univerzalizmus – príroda a univerzalizmus – záujem. Pri hodnotách hedonizmus, konformita – interpersonálna, moc – majetok a benevolencia – starostlivosť sme zistili štatisticky významné slabé negatívne vzťahy so sebahodnotením. Rozdiely medzi študentmi s nižšou a vyššou úrovňou sebahodnotenia sa zistili v preferovaných hodnotách sebaurčenie-myslenie a moc-dominancia, ktoré sú charakteristické svojim osobným zameraním (Obr. 1). Keďže zmienené hodnoty prejavili pôsobenie v korelačnej aj komparačnej časti analýz, mohli by bližšie objasňovať teóriu sebahodnotenia. Vzťahy, ktoré sme zistili sú však slabé, preto je potrebné ďalej skúmať premenné, ktoré by lepšie vysvetľovali rôznu úroveň sebahodnotenia a preferovania hodnôt študentmi stredných škôl.

LITERATÚRA

- Bahrami, D., & Bahrami, M. A. (2015). The relationship of self-esteem and achievement goals with academic performance. *African Journal of Basic & Applied Sciences*, 7(1), 65-72.
- Becker, M., Vignoles, V. L., Owe, E., Easterbrook, M. J., Brown, R., Smith, P. B., ... & Aldhafri, S. (2014). Cultural bases for self-evaluation: Seeing oneself positively in different cultural contexts. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(5), 657-675.
- Brown, J. D., Dutton, K. A., & Cook, K. E. (2001). From the top down: Self-esteem and self-evaluation. *Cognition and emotion*, 15(5), 615-631.
- Çakar, F. S., & Karatas, Z. (2017). Adolescents' Self-Esteem, School Anger and Life Satisfaction as Predictors of Their School Attachment. *Egitim ve Bilim*, 42(189).
- Coopersmith, S. (1967). *The Antecedents of Self Esteem*, W. H. Freeman, San Francisco.
- Davidov, E., Schmidt, P., & Schwartz, S. H. (2008). Bringing values back in: The adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries. *Public opinion quarterly*, 72(3), 420-445.
- Davis, D. E., Worthington Jr, E. L., Hook, J. N., Emmons, R. A., Hill, P. C., Bollinger, R. A., & Van Tongeren, D. R. (2013). Humility and the development and repair of social bonds: Two longitudinal studies. *Self and Identity*, 12(1), 58-77.
- Deniz, M., Dilmaç, B., & Hamarta, E. (2016). Values as predictors of teacher trainees' self-esteem and perceived social support. *Social Sciences and Education Research Review*, 3(1), 63-76.
- Dziwota, K., Dudek, A., Szpak, A., Ludwikowska, K., Kowalski, D., Drabarek, Ł., ... & Olajossy, M. (2016). Value preferences in individuals with low and high self-esteem. *Current Problems of Psychiatry*, 17(2), 97-106.

- Feather, N. T. (1998). Attitudes toward high achievers, self-esteem, and value priorities for Australian, American, and Canadian students. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(6), 749-759.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance* (Vol. 2). Stanford university press.
- Fontana, D. (2003). Psychologie ve školní praxi. 2. vyd. Praha. *Portál*, (s 138).
- Kusý, P. (2017). Signifikantní druhí v živote dospievajúcich v detskom domove. In Kanovská Halamová, J. 2017. *Komunitná psychológia na Slovensku* (pp. 104 – 119). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- James, W. (1890). 1950. The principles of psychology. *Volume I*.
- Langmeier, J. K., & Krejčířová, D. (2006) *Vývojová psychologie. 2. vyd. Praha: Grada*.
- Lönnqvist, J. E., Verkasalo, M., Helkama, K., Andreyeva, G. M., Bezmenova, I., Rattazzi, A. M. M., ... & Stetsenko, A. (2009). Self-esteem and values. *European Journal of Social Psychology*, 39(1), 40-51.
- Minev, M., Petrova, B., Mineva, K., Petkova, M., & Strebkova, R. (2018). Self-esteem in adolescents. *Trakia Journal of Sciences*, 16(2), 115.
- Owens, B. P., Johnson, M. D., & Mitchell, T. R. (2013). Expressed humility in organizations: Implications for performance, teams, and leadership. *Organization Science*, 24(5), 1517-1538.
- Rosenberg, M. 1965. *Society and the adolescent self-image*. Princeton: Princeton University Press, 1965. 340 p. ISBN 9780691649443.
- Shahsavari, F. P. (2012). Relationship between Hierarchy of Values and Self-esteem among Iranian Students. *Journal of American Science*, 8(12).
- Schusterová, N. (2008). Konstrukt " hodnota" v psychologickom ponímaní. *Československá psychologie*, 52(3), 265.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), 2307-0919.
- Sollár, T., & Ritomský, A. (2002). Aplikácia štatistiky v sociálnom výskume. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa. 2002. 155 s.
- Šramová, B., Džupina, M., & Jurášková, O. (2013). Impact of value structure on brand engagement depending on degree of self-esteem of adolescents. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 3(4), 931-940.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Karolinum.
- Vágnerová, M. (2010). *Psychologie osobnosti*. Karolinum.
- Wojciszke, B., & Struzynska-Kujalowicz, A. (2007). Power influences self-esteem. *Social Cognition*, 25(4), 472-494.
- Woolfe, S. 2018. How Money Affects Self – Esteem [online]. [citované 2019-3-15]. Dostupné na internete: <https://www.healthyplace.com/blogs/buildingselfesteem/2018/9/how-money-affects-self-esteem>.
- Yildiz, M., Dilmaç, B., & Deniz, M. E. (2013). Analysis of the relation between self-esteem and values held by candidate teachers. *İlköğretim Online*, 12(3), 740-748.

SELF – ESTEEM AND VALUE PREFERENCES IN HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract: The main aim of work was to describe values and self – esteem of high school students and their relations. The secondary aim was to verify found relations by comparative analysis. The research sample consisted of 108 students (64 girls and 44 boys) aged from 15 to 20. We used the Schwartz PVQ – RR scale to measure the value types. Self – esteem was examined by Rosenberg self – esteem scale. Results of the research showed statistically significant weak positive relationship between self – esteem and values of self – direction – thought, power – dominance, humility,

universalism – nature and universalism - concern. We found statistically significant weak negative relationship between self – esteem and values of hedonism, conformity – interpersonal, power – resources and benevolence – caring. Differences between students with lower and higher levels of self-esteem were found in the preferred values of self-direction – thought and power-dominance, these values could closer to clarify the theory of self-esteem.

Key words: Self-esteem, Schwartz theory of values, secondary school students

Grantová podpora:

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu UGA IX/1/2019 *Faktory efektívneho rozhodovania študentov podľa Teórie kognitívneho spracovania informácií v oblasti kariérového poradenstva.*